

SAUSSURE'Ü NİÇİN YENİDEN OKUMALI?

Savaş KILIÇ

Yıldız Teknik Üniversitesi

Abstract

This article, whose aim is to demonstrate that there is adequate justification to re-read Saussure, illustrates the unacceptable interventions of the editors in the Course in General Linguistics, and mentions the recently discovered texts of the Genevan scholar, and it also questions the rightfulness of the critiques based on the CLG. On the other hand, it remarks the potential involved in the recent comments that emphasize Saussure's philosophical aspect against the background of an approach that identifies Saussure wrongly with the linguistic structuralism.

Keywords: Saussure, unjust critiques, re-reading, new texts, philosophical aspect.

I. Giriş

Niçin Saussure'ü yeniden okumalı? Ölümü ardından öğrencilerinin yayınladığı *Genel Dilbilim Dersleri*'nin 30'lardan başlayarak, özellikle 60'larda, yaptığı etkiyle birlikte, öne sürüldüğü gibi Saussure işlevini yerine getirmiş, aşılmış mıdır? Biz, bilginin düşüncesinin aşılmak bir yana, bugüne dek büyük ölçüde yanlış tanındığı ve bu nedenle haksız eleştirilere uğradığı, gerçek Saussure düşüncesinin keşfedilmeyi beklediği kanısındayız.

II. Aşılma Miti

Saussure'ün aşıldığı düşüncesi, dilbilimciler arasında olduğu kadar, dilbilimle temas içindeki antropoloji ve göstergebilim vb. alanlarda da gitgide yaygınlaşan bir düşünce. Aslında bilim tarihinde aşma kavramının yeri kuşkuludur. İyi düşünülecek olursa, aşma sözünün bilim tarihinde başka bir

kavramı, bir kenara bırakmayı dile getirdiği anlaşılacaktır; çünkü bilimsel devrimler zaman zaman “aşıldı” denerek bir kenara bırakılan bu düşüncelerin yeniden ele alınmasıyla gerçekleşir (Kuhn 1962).

Bilindiği üzere, Kuhn, geçmiş bilimsel başarılarla dayanılarak yürütülen araştırmaları *normal bilim* diye adlandırır (1962: 10). Normal bilimin kuruluşundan önce, ona göre, yarışan pek çok kuram vardır: “Özellikle paradigma öncesi dönem doğru yöntemler, sorunlar ve çözüm ölçüleri üstüne sık ve derin tartışmaların izini taşır, gerçi bunlar düşünce birliğinden çok okulları tanımlamaya hizmet eder.” (47-8) Bilimsel kriz dönemlerinde bu tartışmalar yeniden ortaya çıkar ve bilimsel devrimlerin hazırlayıcıları olurlar:

Bir paradigmanın ortaya çıkmasıyla, bu gibi tartışmalar bir daha görülmek üzere ortadan kalkmazlar. Normal bilim döneminde neredeyse hiç var olmasalar da, paradigmaların ilkin saldırıya uğradığı, sonra değişime maruz kaldığı *bilimsel devrimler öncesinde ve sırasında yeniden görülürler*. (48, *vurgular benim*)

Bilimsel devrimlerin bir özelliği de, daha önce bir kenara bırakılmış kuramların kriz dönemlerinde yeniden değerlendirmeye alınmasıdır: “Bu örnekler krizin rolünü daha etkileyici gösterebilecek bir başka özelliği paylaşırlar: *Herbirinin çözümü, söz konusu bilimde hiçbir kriz olmadığı bir dönemde en azından kısmen öngörülmüştür*: ve kriz olmadığında bu öngörüler görmezden gelinmiştir.” (75, *vurgular benim*.) Bu öngörüler içinde en eksiksiz olanı, aynı zamanda en ünlüsüdür: Copernicus’un teorisi İsa’dan 3 yy önce Aristarchus tarafından tasarlanmıştır (75). Yakın dönemden bir örnek vermek gerekirse, “20. yy’da Einstein yerçekimine bağlı çekmeleri açıklamada başarılı oldu ve bu açıklama, bu bakımdan, bilimi Newton’un *izleyicilerinden çok öncülerininkilere benzeyen bir dizi kural ve soruna dönüştürdü*.” (108, *vurgular benim*)

Saussure düşüncesinin kendisi de böyle bir sıçramayla ortaya çıkmıştır: yaşadığı dönemde *karşılaştırmalı dilbilgisi* normal bilimken, *genel dilbilgisi* ve Condillac’ın dil felsefesine içkin gösterge kuramı bilim dışı kabul ediliyordu; oysa Saussure dilbilimi birincinin eşzamanlı inceleme yöntemini ve ikincinin kavramlarını benimsemesiyle kendine özgü niteliklerini kazanır; bir bakıma G. Bachelard’ın deymiyle *dönüştürücü bir tarihsel sentez* (1971: 195-97) gerçekleşir.

Sonuç olarak, bilim tarihi, aşıldı diye bir kenara bırakılan teorilerin genelde *aşılmamış* bir çekirdek içerdiklerini göstermekte. Ama aslında İsviçreli dilbilimcinin örneğinde durum tam olarak böyle de değildir; çünkü gerçek sorun, eleştirilerin kaynağının onun düşüncelerini eksiksiz yansıtmaktan uzak olan *GDD* olmasıdır. Örneğin, Amerikalı bir antropolog, özgün metinleri hiç bilmeksizin, *GDD*'den de çok, yapısalcılığa ilişkin değerlendirmelerle Saussure'ü aşılmış ilan edebiliyor (Keane, 2003): “Her ne kadar Saussure ve, daha sonra, Lévi-Strauss, Barthes, Kristeva, *Baudrillard* [!] ve başkalarıyla ilişkili olan yapısalcı göstergibilimin katışıksız biçimi *tarihe karışalı çok olduysa* da, temel kabullerinden kimileri yapısalcılık-sonrasında kesintisiz bir ahret hayatı sürmüştür.” Geçerliliğini sürdüren kavramlarsa, ona göre, “göstergeler ile dünya arasında ayırım, nedensizlik öğretisi ve farklılıklar dizgesi”dir (412, *vurgular benim*). Aşılmış kabul edilen Saussure düşüncesine yöneltmiş eleştiriler olarak Benveniste ve Bahtin’in görüşleri sıralanır (412). Yazar, Bouquet'nin Saussure'ün özgün metinlerinden yol çıkararak Benveniste'e ait eleştiri üstüne yaptığı analizden (1997a) habersiz görünür. (Bkz. “Haksız Eleştiriler”)

Yukarıdaki örneğin bir Amerikalı araştırmacıdan olması rastlantı değil; aşılma mitinin kaynağı Amerika'dır. Bunun bir nedeni Amerika'nın başka bir yapısalcılık geleneği olduğundan, *GDD* üstüne kurulu Avrupa yapısalcılığının Amerika'da hiç tutunamamış olmasıysa (Falk 2004); bir diğer nedeni de, J. Derrida sayesinde Amerika'da çok etkili olan ve orada “post-structuralism” diye adlandırılan düşüncedir. Oysa Derrida anavatanı Fransa'da o denli okunmaz ve etkili olmaz (MacDonald 2001), bir bakıma *post-strüktüralizm* Fransa'da ölü doğmuştur; diyebiliriz ki, Derrida'nın bütünüyle *GDD*'ye dayalı Saussure eleştirileri ABD üzerinden, bütün dünyada, bu arada Fransa'da da etkili olmuştur. Dilbilim-dışı bir etkidir bu.

Bir de dilbilim-içi bir etkiden söz edilebiliriz: Chomsky dilbiliminin 50'lerin ortasından itibaren hızla etkisini arttırması ve özellikle 90'lardan itibaren paradigma halini alması. Bu ikincinin doğuşu üstüne yapılmış tarihsel incelemeler, teknolojik üretimle iç içe olması dolayısıyla, Chomsky dilbiliminin yaygınlaşmasını *ekonomi-politik* bir olgu olarak kabul etmekte (Kim 1993: 359).

Bir düşüncenin aşılmış kabul edilebilmesi için, ayrıca, bileşenlerinin geçerliğinin yadsınması gerekir, ama Saussure örneğinde durum böyle değildir. Yakından bir bakışla, *GDD*'ye dayalı Saussure dilbilimini dört temel bileşene

indirgeyebiliriz: gösterge kuramı, eşzamanlı inceleme, dizge olarak dil ve *langue-parole* (dil-söz) ayrımı.

Nedensizlik uzun tartışmaların konusu olmuşsa da (Koerner 1972), bugün kimse gösterge kuramını yadsımıyor; bilişsel çalışmalarda dahi dilin temel niteliği olarak sunulduğuna rastlanıyor (Pinker 2003).

Chomsky dilbilimi ise bütünüyle eşzamanlı bir düzlemde işlem yapıyor; hatta dilin tarihini büsbütün ihmal ediyor; dolayısıyla da, sözgelimi İngilizce’de hala *He run* değil de *He runs* denmesini, biyolojik evrim bağlamında bir “muamma” olarak görebiliyor (Stabler 2004). Oysa, dilyetisinin biyolojik olarak ortaya çıktığını, ama öğrenmeyle aktarıldığını koyutladıktan sonra; *He runs*’ın, kültürel mirasın bir parçası olarak öğrenildiğinden, biyolojik evrimin tutumluluk ilkesine uymasa bile korunabileceğini kavrayamamak, olsa olsa dilin (*langue*) tarihsel olarak şekillendiğini hesaba katmamanın sonucu bir çelişki olabilir. Dolayısıyla bu anlayışın artzamanlılığı büsbütün silip atacak biçimde eşzamanlılığı benimsediği görülüyor. Öte yandan, kimi bilişselcilerin bu ikiliği dilin evrimini anlamak için kullanmaya devam ettikleri de görülüyor. “Dil değişimi dilbilgisel yapı tarafından kısıtlanıyorsa,” diyor Kiparsky, “eşzamanlı kabullerin artzamanlı sonuçları vardır. Bu durumda dilbilgisi kuramları değişim özelliklerini açıklamaya ilkece katkıda bulunabilir ya da tersine tarihsel kanıtlarla yanlılanabilir.” (Kiparsky 2004)

Dizge kavramına gelince, günümüzde dilbilim çalışmalarının dili *atomist* bir yaklaşımla ele almadığı, sesbilimde olsun sözdizimde olsun dizge kavramının incelemelere içkin olduğunu söyleyebiliriz. Dört temel öğenin sonuncusu olarak saydığımız *langue-parole* ayrımı ise, en çok eleştiri ve tartışmaya konu olanı gibi. Söz konusu ikilinin aşılabilir bir çelişki olarak görülmesi, analogi kavramının Saussure düşüncesi içindeki yerini görememekten ileri gelir (bkz. aşağı). Aslı aranacak olursa, Cenevrelî usta için analogi, dilin diyalektiğidir.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde, *GDD*’den beslenen yapısalcılıkla yanlış olarak özdeşleştirilen Saussure dilbiliminin, ilk üç bileşeni bakımından, aşıldığı değil, özümsemiği; öte yandan, özgün metinlerde gizli duran Saussure düşüncesinin ise hala *keşfedilmeyi beklediği* düşüncesindeyiz biz. Dolayısıyla, günümüzde aşılma kavramının bir başka olgunun üstünü örtmek için kullanıldığını söyleyebiliriz: aşıldı derken, kastedilen “modası geçti”dir ki, *kitle kültürü* içinde bilimin de, sanat gibi, çeşitli modalar halinde tüketilmesi şaşırtıcı değil.

Anahatları çizilen bu aşılma mitinin merkezinde, *GDD*'nin Saussure düşüncesinin eksiksiz bir temsili olduğu varsayımı ve yapısalcıların *GDD*'ye getirdikleri yorumların doğru kabul edilmesi bulunur.¹ III. bölümde *GDD*'nin Saussure düşüncesine ne ölçüde sadık olduğunu araştıracağız.

III. Yayıncıların müdahaleleri

Saussure düşüncesinin yazgısı ilginçtir. Çok uzun süre bir tek karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilgisi üstüne yazdıkları kendi kaleminden okunabiliyordu. 1907'de Cenevre Üniversitesi'nde, Genel Dilbilim derslerini vermesi istenmiş ve, 1913'e dek, hastalıklar dolayısıyla ancak üç yıl verebildiği dersler, daha önce kendisinin öğrencisi olmuş, ancak bu dersleri izlememiş Bally ve Séchehay tarafından, derslere katılmış Riedlinger'le işbirliği içinde yayımlanmıştı (1916).

Bütün iyi niyetlerine rağmen, *Dersler* önemli ölçüde yayıncıların müdahalesini içerir ve Saussure düşüncesinin gerçek bir betimlemesini sunmaz. Aslında yayıncılar da bunun farkındadır ve bir şekilde okuru uyarma gereğini duyarlar (1916: 11). Öte yandan, 1908-09 dersini izleyen bir öğrenci olan P. Regard daha 1919'da bütün elyazısı notların yayınlanmamasına hayıflanır:

Kuşkusuz, ve onlar [yayıncılar] bunu herkesten daha iyi seziyorlardı, kavradıkları ve gerçekleştirdikleri düzen eleştirilebilir. F. de S.'ün derslerinin önemli bir kısmını bizzat duymuş ve yayının dayandığı birçok belgeyi tanıyan bir öğrenci, ister istemez hocanın derslerindeki olağanüstü ve insanı kavrayan çekiciliği bulamamaktan doğan düş kırıklığını hisseder. Birkaç yineleme pahasına, ders notlarının yayınlanması, F. de S.'ün düşüncesini olanca gücü ve özgünlüğüyle korumaz mıydı? Yayıncıların uygulamaya koymaya korkmuş gibi göründükleri metin değişiklikleri özel bir ilgiye konu olmazlar mıydı? (aktaran Mauro 1972: 406)

1957'de Godel'in *Sources'u* yayınlamasıyla birlikte, Saussure'ün özgün metinlerinin önemi daha çok anlaşıldı ve Engler'in olağanüstü eleştirel basımı yayınlanınca, ders notlarının özgünleri, bu arada bilginin tuttuğu hazırlık notları ve 1890'ların başlarına kadar uzanan başka notlarla birlikte, Cenevreli ustanın

¹ Oysa yapısalcılık Saussure'le özdeşleştirilmez: "Saussure'ün düşüncesi [...] yapısalcılığın kökeni değildir kuşkusuz, ama *GDD*, köken ve temel olduğu yolundaki mitlerin ötesinde, hızlandırma ve dolaylımların önemli bir kültürel mekanı olacaktır pekâlâ." (Chiss-Puech 2000: 285)

özgün düşüncesinin kaynakları erişilebilir oldu ve artık Saussure üstüne konuşurken *GDD*'den çok kaynaklarına başvurmak gerekliydi.² Ancak, daha çok, Saussure üstüne çalışan uzmanlar ve az sayıda dilbilimci için geçerliydi bu. 60'lardan itibaren görülen Saussure etkisi, *hiç okumayanlar bir yana bırakılacak olursa, GDD*'den esinleniyordu.

Saussure'ün düşüncesine yayıncıların nasıl müdahale ettiğini, aslında *okuduğumuzun çoğu zaman Saussure olmadığını* anlamak için, birkaç önemli örnek üstünde durmak yerinde olur. Öncelikle, yayıncıların benimsediği düzen, Saussure'ün dersleri verirken tuttuğu yoldan farklıdır: Cenevrelî usta 1907'de derslerine tarihsel dilbilimle başlamış, ağırlığı ses değişmesi ve analogi gibi özel olgulara vermiş; 1908-09'da artzamanlı-eşzamanlı ayırımını ayrıntılı biçimde geliştirmiş ve genel dilbilime giriş niteliğinde Hint-Avrupa dilbilimini gelişiminden o güne dek eleştirel bir bakışla ele almış; 1910-11 yılında ağırlığı diller, *langue* ve *langage*'a vermişken; yayıncılar bambaşka bir düzen izlemiş, içerik olarak da (Mauro 1972: 406) bugün genel dilbilim dediğimiz disiplinin ele alındığı 1910-11 öğretim yılının notlarını temel alıp öne çıkarmışlardı.

Oysa Saussure derslerinde tümevarımsal bir yöntem izlemiş; 1910-11 yılında bunu açıkça dile getirmiştir:

Önce dilleri, çeşitli dilleri incelemek gerekir. Bu dillerin gözlemlenmesiyle *evrensel olan* çekip çıkarılacaktır. O zaman [dilbilimcinin] önünde bir dizi soyutlama olacaktır: değişik dillerde gözlemleneni inceleyeceğimiz *la langue*'dır işte bu. (Saussure 1967-1972: 65, *vurgular benim*.)

1908-09 ders yılının ilk sömestrinin bitiminde öğrencisi A. Riedlinger'le yaptığı özel bir görüşmede de ikinci sömestr, bir sonraki yıl yapacağı "felsefi bir dilbilim dersi"ne hazırlık olmak üzere Hint-Avrupa dillerini ele alacağını duyurur:

Bay de Saussure bu yıl Hint-Avrupa dilleri ve onların sunduğu *sorunları* ele alacak. *Bu da felsefi bir dilbilim dersi için hazırlık olacak.* (Godel 1957: 30, *vurgular benim*.)

Bu tümevarımsal yöntem, yalnız Bally ve Séchehay'e'nin değil, ironik biçimde, *Dersler*'in ayrı ayrı yayını hazırlayan Komatsu'nun da dikkatinden

² Bu sürecin ayrıntıları ve ders notlarının artık çizgisel metinler biçiminde yayınlanmaları (krş. Saussure 1996, 1997) konusunda bkz. Bouquet 1998.

kaçmış, ilk yılın derslerinin tarihsel dilbilime ayrılmasını Cenevreli bilginin hazırlıksızlığına bağlamıştır (Saussure 1996: viii). Oysa kendisinin belirttiği gibi, genel dilbilim 1890'lı yıllardan itibaren düşünürün zihnini meşgul ediyordu ve düşüncelerini o dönemde geliştirmiş, 1907'den sonra yeni bir şey katmamıştı (Godel 1957: 29-30). Nitekim Saussure bu ampirist araştırma programını daha 1891'deki açış konuşmasında ilan etmişti (Saussure 2002: 145-46). Derslerin söz konusu düzeni, benimsemiş olduğu tümevarımsal yöntemin bir sonucuydu ve 1907'de derslerinin başında da ima ediyordu bunu:

En iyi plan konusunda çok duraksayabiliriz. *Belli genel düşünceleri başından çok dersin sonuna koymak daha yararlıdır.* Dilin doğasını işte bu nedenle tanımlamak istemiyoruz. *Hatta bu bir dizi dersin konusu olacaktır:* dilin hemencecik sınıflanabilen bir nesne olmadığını belirtmemiz gerek. (Saussure 1996: 27, *vurgular benim.*)

Saussure düşüncesinin ayrıntılı bir felsefi çözümlemesini gerçekleştirmiş olan S. Bouquet de üç yıllık derslerin bir amaca yönelik olarak ilerlediği görüşündedir: "Üç yıllık ders dizisinin gelişiminin kendisinin, üçüncü yılın planının somutlaştırdığı bu 'dilbilim felsefesi'ne doğru bir ilerleme olduğunu düşünebiliriz." (1997b : 179) Diğer yandan, derslerin düzenini kapsamlı bir makalenin konusu yapan Bota, Saussure'ün kendi sözlerinden hareketle, derslerin planında, merkezinde analoginin bulunduğu geometrik bir düzen var olduğu sonucuna ulaşır (2002).

Yayıncıların müdahalesi derslerin düzenini değiştirmekle sınırlı kalmamış, *sesbirim* türü Saussure'ün kaçındığı terimlere başvurdukları gibi (Mauro 1972: 407), ona ait olmayan cümleler de eklemiştir. Örneğin, *GDD*'nin o ünlü kapanış cümlesi "*dilbilimin biricik ve gerçek nesnesi kendi içinde ve kendi için ele alınan dildir*" derslere katılmış öğrencilerin hiçbirinin notlarında yer almıyordu (Saussure 1967-72: 515). Bu düşüncenin *GDD*'nin ruhuna aykırı olmadığı, eklenmesinin büyük bir kusur sayılmaması gerektiği savunulabilir. Ancak *GDD*'nin ruhuna uysa bile, Saussure'ün düşüncesine aykırıdır ve ne onun Alman destanlarından *anagramme*'lara uzanan bilimsel merakının genişliğiyle, ne de notlarında ve derslerinde ifade ettiği ilkelerle bağdaştırmak olanaklıdır. 1894'te eski öğrencisi ve dostu A. Meillet'ye yazdığı mektupta şöyle diyecekti:

Son çözümlemede, belli kökleri olan belli bir halka ait olmasıyla bir dili diğerlerinden ayıran dilin pitoresk yanı, *işte bir tek bu neredeyse etnografik yan, hala benim ilgimi çekiyor:* art-düşünce olmaksızın bu incelemenin başına

oturma hazzını alamıyor ve özel bir ortama ait özel bir olgunun zevkine varamıyorum. (Saussure 1964: 95, *vurgular benim*)

1908-09'daki dersinde de öğrencilerine *dış dilbilimin* önemini vurgulayacaktı:

Dış dilbilimden söz edebilir miyiz? Tereddütlerimiz varsa, dilin iç ve dış incelemesi diyebiliriz. Dış yüzüne girenler: tarih ve dış betimleme. Bu yüze *önemli şeyler* girer. Dilbilim sözcüğü çoğunlukla bu toplama ilişkin düşünceyi uyandırır. Bu yüz aracılığıyla dilbilim kendisine ait olmayan bir dizi alana değinir; adına yaraşır ya da arı dilbilim değildir bu yüz. Bizim tanımımız da tümüyle eksilidir; iç organizmaya ilişkin olmayan her şeydir: *değişik dillerin etnolojiyle bağları, dilin değişik halkların, uygarlıkların, ırkların tarihiyle birbirine karıştığı noktalar.* (Saussure 1997: 25, *vurgular benim.*)

Mauro da Saussure'ün toplumsal ve tarihsel etkenleri dışlayıcı bir konumu benimsemediğini belirtir ve bundan ötürü yöneltilmiş olan eleştirilerin ("burjuva" !) haksızlığının altını çizerek (1972: 428).

Diğer yandan en vahim müdahale, özgün metinden yayıncıların uygun görmedikleri bölümleri ya da terimleri atmaları olmuştur. S. Bouquet felsefeye ilişkin sözcüklerin sistematik olarak sansürlendiği bölümlerin bir dökümünü verir. Yayıncılar, Saussure dilbilimine tümüyle *bilimselci* bir görünüm vermek için, sözgelimi, "*filozofları* çok meşgul eden öykünme yasaları" şeklindeki ifadenin yerine "*psikologların* zihinlerini çok meşgul eden" yazarlar, "genel, felsefi bakış açıları" ifadesini tümünden atarlar. Bütün bunlar, Saussure düşüncesinin "felsefi boyutu"nu karanlığa gömer (Bouquet 1997b: 184-85). Nitekim dersleri takip etmiş ve *GDD*'nin yayınlanmasına katkıda bulunmuş olan Riedlinger, bir diğer öğrenciye, Gautier'e 1957'de yazdığı mektupta "dilsel olguların gözleminde çok yetenekli olan Bally"nin ne yazık ki hocasının "felsefi sezgisi"ne sahip olmadığını yazar (aktaran Bouquet 2000: 270).

Yayıncıların Saussure'ün düşüncesine hoşgörülemez ölçüde müdahale etmiş oldukları bir diğer örnek de şudur: "dural dilbilim" ve "tarihsel dilbilimden"den söz edilirken, Saussure sözü benzer bir ayrımın iktisatta da olduğuna getirir ve "emek değeri ve sermaye değeri"nden söz açar. Yayıncılar *sermaye*'yi sansürleyip yerine *aylık*'ı getirirler (Saussure 1967-72: 177) Oysa bu kullanımlar, Cenevreli büyük dilbilimcinin, çağının toplumsal tartışmalarından, siyasal iktisattan, sanıldığı gibi, habersiz olmadığını açıkça gösterir.

Atmaların bir kısmı da kitabın hacmini kabartmamak için yapılmış, ama böylece Saussure'ün düşüncelerinin kısıtlı bir bölümü metinde yer almıştır. Sözelimi, analogi konusunda yayıncılar öğrencilerin notlarının üçte birine yakını dışarıda bırakmışlardır (krş. Saussure 1967-72: 365-96). Bu da, bir yandan, ustanın analogi üstüne düşüncesinin gelişimini anlamaya engel oluşturur. Diğer yandan, sunum da değiştirilmiş olduğundan, birbirine bağlı olarak geliştirilmiş kavramların ilişkilerinin anlaşılmasını da zora sokar.

GDD'nin sonradan yakıştırılmış düzeninin düşündürdüğü üzere her kavram bağımsız değil, tersine birbirleriyle bağlantılı olarak, örneğin *langue* ile *parole* arasındaki ünlü ayırım, 1907 yılında analogi üstüne görüşlerini açıklarken tanıtılır:

Analoji olgusunda her şey dilbilgiseldir, ama dilbilgisel işlemde iki yüzü ayırt etmek gerekir: 1) aralarında (üretici, esinleyici biçimler) karşılaştırma yaptığımız biçimlerin bağıntısının anlaşılması ve 2) çağrıştırdıkları ürün, orantının x'i olan üretilmiş, esinlenmiş biçim:

(*je treuve*)

↑

nous poussons : *je pousse* = *nous trouvons* → *je trouve*

[...] *Nous poussons*, *je pousse* biçimleri bir yarım-bilinçdışı içinde akıldan geçirilir, daha doğrusu hissedilirler yalnızca; bir tek *je trouve* biçimi sözce hayata geçirilir. (Saussure 1996: 64)

Böylece *langue* ile *parole* ayırımına ulaşır ve analogi eşzamanlılık düşüncesinde olduğu kadar bu ikiliğin ortaya çıkışında da önemli bir rol oynamış olur :

Bu biçimin dile girmesi için 1. birinin onu doğaçlamış olması ve 2. söz, söylem sırasında doğaçlamış olması gerekir ve daha sonra bununla karşılaşan herkes için durum aynıdır. [...] Konuşmak için dilin dağarcığına gereksinim duyduğumuz doğruysa, dile giren her şeyin, kalıcı bir izlenimin ortaya çıkmasına yeterli olacak sayıda önce sözde denenmiş olması gerekir: *dil sözce kullanılanın benimsenmesinden başka bir şey değildir*. (Saussure 1996 : 65, *vurgular benim*)

Bu örneğin de tanıklık ettiği gibi, atmalar ve düzen değişikliği Cenevrelî ustanın düşüncesinin sistematik yanını zaafa uğratar.

Godel'e göre (1957: 29-30), Cenevrelî bilgin 1890'lı yıllarda genel dilbilim konusunda bir kitap yazmaya koyulmuş, ancak notlarını kaybetmişti. Saussure'ün ilginç yazgısının bir aşaması da bu taslağın 1996'da ailesine ait Cenevre'deki *otelin limonluğunda* bulunmasıyla başlar. *De l'essence double du langage* başlığını taşıyan taslak, diğer elyazısı notlarla birlikte Saussure (2002) içinde yayımlandı. Artık Saussure'ün kendi kaleminden, kapsamlı bir metin var elimizde.

IV. Haksız Eleştiriler

Dolayısıyla Saussure'ü yeniden okumak için öne sürülebilecek nedenlerden biri, *özgün metinlerin gün ışığına çıkmış* olmasıysa, bir diğeri de, *GDD'ye dayalı okumaların düştüğü yanlışlar ve bunların neden olduğu haksız eleştiriler*.

Bu konuda en ünlüsü Benveniste'in 1939'da, ders notlarının kaynakları ortaya çıkarılmadan önce şekillendirdiği göstergenin doğasına ilişkin eleştiridir. Artık "kanon"a geçmiş bu eleştiriye göre, Saussure göstergenin nedensizliğini ileri sürerken haklıydı, ancak nedensizliğin öğelerini belirlerken yanlıştı: Benveniste, *GDD'ye bağlı olarak*, Saussure'ün *gösteren* ile *gösterilen* arasında nedensizlik ileri sürmesini eleştirir: *k-a-r-d-e-ş* ses dizisi "kardeş" kavramından bağımsız yalnızca bir ses yığındır, öyleyse gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki nedensiz değil, zorunludur; nedensiz olan *gösterge* ile *nesne* arasındaki ilişkidir, dildeki sesler hiçbir biçimde dış dünyadaki nesnelere karşılık gelmez (Benveniste 1995: 74-80). S. Bouquet ise titiz bir incelemeyle bu eleştirinin *GDD'nin çarpık kurulmasından doğduğunu*, Cenevrelî ustanın daha karmaşık bir nedensizlik kuramına sahip olduğunu gösterir.

Bouquet'nin araştırmasına göre, *gösterge-gösteren-gösterilen* terminolojisi, Saussure bir kez söz etmiş olmasına karşın, daha çok yayıncıların tercihidir; *GDD'de yer alan göstergenin nedensizliğine ilişkin 16 pasajın 9'u* Saussure'e aittir ve bunların tümünde *gösterge* terimi "gösteren" anlamında kullanılmış ve açıkça gösterenin gösterilenle ("temsil ettiği kavram"la) hiçbir bağı olmadığı kesinleşmiştir (1997a : 110). Bouquet özgün metinler üstünde yaptığı incelemeyle, Saussure'ün ikinci bir nedensizlik anlayışı olduğunu gösterir: *değerin nedensizliği*. Bu ilke gösterene olduğu kadar gösterilene de uygulanır ve Cenevrelî dilbilimciye göre, dilin temelinde, "iki nedensiz değer",

sesçil değer ve kavramsal değer, göstereni gösterilene bağlayan bağ aracılığıyla kendi aralarında eklemelenmesi yatar” (1997a : 112).

Buraya kadar nesneden söz edilmediğini görürüz. Aslında Saussure 1890'lı yıllardan itibaren nesneyi dil kuramının dışında bırakır. Bu noktada Bouquet, Saussure'de *töz* teriminin iki anlam taşıdığını saptar: 1. dil göstergesiyle yapısal ve doğrudan bir ilişkiye giren “psikolojik *töz*”; bu *töz* ancak dille birlikte, *düşünce* ya da *kavram*, yani *gösterilen* biçimini alır. Diğer yandan, bir de, dil göstergesiyle doğrudan ilişkiye girmeyen, ilişkisi tanımlı gereği psikolojik *töz*le dolayımlanan “dünyaya ait nesnelere *töz*” vardır. Bu ikisi arasında bağ olması da Saussure göstergebilimi için zorunlu değildir (1997a: 114-15). Dahası, gösterenle gösterilen arasında bir bağ olmadığını söylerken, tam olarak dediği şeyi kasteder Cenevrelili bilgin: *işitim imgesi ile psikolojik *töz* arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını*. Dolayısıyla Bouquet'ye göre, Benveniste'in dünyaya ait nesnelere *töz*ünü esas alarak ihmal ettiği şey, işte bu psikolojik *töz*dür; bir başka deyişle, Saussure *nesne ile gösterge* arasında bir bağ kabul etmediği gibi, daha radikal biçimde, *gösteren-gösterilen* arasında da nedensellik ilişkisi kurmaya yanaşmaz (1997a : 120). Onun evreninde dil ile dünya arasında kökten bir kopuş vardır. Dolayısıyla, Benveniste Saussure'ü aşmaktan bir hayli uzak görünür.

Çok bilinen bir diğer eleştiri de Bahtin'inkidir (>Voloşinov). Bahtin, Saussure dilbilimini kendine özgü bir dil felsefesi sınıflandırması içine yerleştirir; ona göre, Vossler ve Croce gibi bilgin ve düşünürler kökeni Humboldt'ta olan “bireyci öznelcilik” dediği gruba girerken, “soyut nesnelcilik” adını verdiği “kartezyen” düşünme biçimi “en çarpıcı anlatımını F. de Saussure'ün Cenevre okulunda bulur” (2001: 111).

Oysa, Nerlich, Bahtin'in bu değerlendirmelerindeki “*cilik*”leri abartılı bulur ve eleştirilere hedef olan her iki düşünürün diyalog ve bağlamın önemini kabul ettiklerine işaret eder (2000: 83). Bahtin'in bu iki düşünceyi *tez* ve *anti-tez* olarak kabul ettiği (2001: 109), bekleneceği üzere kendi görüşünün de “diyalojist” bir *sentez* oluşturduğu düşünülecek olursa, değerlendirmeler'ün niçin belli bir ölçüde önyargılı, hatta “abartılı” olduğu anlaşılır.

Bahtin'in Saussure'e getirdiği en önemli eleştiri, bireysel konuşma edimini dilbilimsel incelemenin dışında bıraktığı, yalnızca tarihsel değişmeyi açıklamada bireyin varlığının geri döndüğü görüşüdür (2001: 115). Ne var ki, Cenevrelili bilgin kaynak metinlerde (1907) “dil”i “söz”ün “benimsenmiş” biçimi olarak tanımlar; bu düşüncesi de analogik yaratımın toplumca kabul

edilebilir nitelikteki bireysel bir yaratım olduğu önvarsayımına dayanır (Saussure 1996 : 65). Dolayısıyla dil ile söz arasında, sanıldığı gibi, mutlak bir soyutlama değil, *diyalektik* bir ilişki vardır; bireyin konuşmak için toplumsal olarak verili bir “dağarcık”a (*dil*) gereksinimi olduğu gibi, “dil”in bireysel edimlerle şekillenmesi de önemlidir Saussure düşüncesinde. *Dil*’le *söz* arasındaki ilişkiyi diyalektik kabul ettiği için, tanımını da paradoksaldir³:

Bu iki alan içinde söz en toplumsal olanı, öteki tümüyle bireysel olanıdır. Dil bireysel dağarcıktır, dile, yani kafaya giren her şey bireyseldir. İç yüzde (dil alanı), bilinçdışı, neredeyse edilgen, sonuçta yaratıcı olmayan bir etkinlik: sınıflandırma etkinliği bir yana, söz edimi, olayı dışında, biçimler üstüne ne ön-düşünce ne de düşünme asla yoktur. (Saussure 1996: 65-6)

Konuşma edimi, doğası gereği, toplumsal olduğu için söz toplumsaldır; öte yandan, dil de bireysel müdahalelerle şekillendiği ölçüde bireyseldir:

Yeniden üretilen her şey söylem olayıyla yaratılıyorsa, *her şeyin dilyetisinin toplumsal yüzünde olup bittiği anlamına gelir bu aynı zamanda*. Bir yandan, dile ulaşmak için *bireysel dil dağarcıklarının toplamını* almak yeterli olur. Bireyin iç alanında diye kabul ettiğimiz her şey her zaman için toplumsaldır, çünkü *önce sözün dış alanında benimsenmemiş hiçbir şey dile giremez*. (Saussure 1996: 66, *vurgular benim*)

Saussure başka bir yerde analogik yaratımın, sözün dili kurma mekanizmasını oluşturduğunu açıklar:

Anlık olduğunu sezindirmemiz koşuluyla bir yapım söz konusu öyleyse. *Bu anlık yapımın bir tek sözde ortaya çıktığını*, yani iç dilin sözün ön-düşüncesi olarak değerlendirilebileceğini biçimsel olarak öne sürebiliriz. Bir başka deyişle, ön-düşünce yoktur (iç dilin dışında; aslında kendi kendimizle konuşabiliriz) ve *çoğu zaman sözde denendikten sonra yeni biçim dilde yerleşir, kabul edilmiş bir biçim haline gelir*. (Saussure 1996: 95-6; *vurgular benim*.)

Dolayısıyla, Saussure’ün kavradığı biçimiyle dil ile söz arasındaki ilişki, dışlayıcı bir karşıtlık değil, etkileşimli bir süreçtir. Bu durumda, Bahtin’in genelde soyut nesnelcilik için geliştirdiği eleştiri, Saussure için geçersizdir: “*Dil, bireysel bilincin hazır mamul olarak bulduğu ve bu bilincin*

³ Bu durum öğrencilerin kafasını karıştırmış (Saussure 1996: 65). Onlar gibi, yayıncılar da okuduklarının karmaşıklığını kavrayamadıkları için metni basitleştirme yolunu tutmuşlar (bkz. aşağı).

tartışamayacağı dural, değiştirilemez, kuralcı olarak özdeş dilsel biçimler sistemidir." (2001: 109) Cenevrelî için "dil" bireyin kabul edilebilirlik koşullarını karşıladığı ölçüde değiştirebildiği bir biçimsel dizgedir.

Bütün bu düşünceler yukarıdaki alıntılarda son derece açıkken, Bahtin bunu görememiş midir? Hayır, Bahtin'in görme olanağı yoktu, çünkü ilk üç alıntı *GDD*'ye alınmamıştır (1967-72: 383-384). Bu durum başka yanlış anlamalara da yol açmıştır: T. Gordon, bizim gibi, *langue-parole* ikilisini karşı değil, birbirini tamamlayıcı olarak okumak gerektiğini, Labov'un "sözde Saussure paradoks"unun Cenevre derslerinin yanlış anlaşılmasına dayandığını belirtir (2004: 87).

Dolayısıyla, *GDD*'nin Saussure düşüncesinin gerçek derinliğini yansıtmadığını, tersine *bu düşüncenin çeşitli aşamalarının aceleyle hazırlanmış bir sentezini* sunduğunu artık kabul etmek ve Cenevrelî bilgini gerçek kimliğiyle değerlendirmek gerek.

V. Sonuç

Sonuç olarak, bu haksız eleştirilerin ötesine geçmek için, özgün metinlere yönelmek gerekiyor: Derslerin sadık yeni baskıları yapıldığı gibi, bunlara bağlı ikinci çeviriler de başladı (Saussure 1996, 1997). *Écrits de linguistique générale* ise, Türkçe dahil, 13 dile çevriliyor. Bunun dışında, yeni bulunan metinler günümüz dilbilimi için yeni araştırma alanlarını işaret edebilmektedir. Örneğin *De l'essence double du langage*'da önemli bir yer tutan *négativité* (eksililik) kavramı, Rastier ve Bouquet için yine Saussure'den beslenmiş olan *mantıksal-dilbilgisel* dilbilimin yerine, *retorik-yorumbilgisel* bir dilbilimin temellerini atacak güçte (Rastier 2003: 23-51, Bouquet 2000: 274).

Saussure'ü yeniden okumak için bir gerekçe daha öne sürebiliriz: Cenevrelî bilginin bugüne kadar daha çok bir dilbilimci olarak okunmuş olması. Oysa Saussure düşüncesi dilbilimsel olduğu kadar felsefidir de; ve bu gizilgücü yeterince açığa çıkarılmış değil henüz. Bouquet (1997b), bu konuda en ciddi iki çalışmadan biri. Son zamanlarda yayınlanan bir kitabın daha Saussure düşüncesinin felsefi (Utaker 2002) gizilgücünü araştırdığını eklersek, bu yeni yaklaşımın güçlü doğası daha açık görülür. Artık Saussure'ü aynı zamanda bir filozof olarak okumanın zamanı geldi.

Araştırmamızın sonuçlarını şu şekilde sıralarsak, ilk kez bizim sistematik biçimde savunduğumuz Saussure dilbiliminin aşılmaktan uzak olduğu tezi daha iyi anlaşılacaktır: 1. *GDD*, “tahrif edilmiş” bir metindir: ne Saussure’ün düzenini ne de felsefi zenginliğini yansıtıyor. 2. Saussure düşüncesinin bileşenlerinin çoğu terk edilmemiş, tersine benimsenmiştir; dolayısıyla “aşılma” bir mitten başka bir şey değil. 3. Dilbilimciye yöneltilen eleştiriler *GDD*’den kaynaklanıyor: *GDD*’nin yanlış kurulması sonucunda çoğu ikilik, tamamlayıcı değil, dışlayıcı bir karşıtlık olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle, toplumdilbilim vb. dallar, kendi alanlarını bu karşıtlıkları reddederek kurmaya çalışmışlardır. 4. Çok sayıda özgün metin günışığına çıktı; *GDD*’ye yönelik eleştirilerin çoğu özgün metinler için geçerli değil. 5. Özgün metinler, daha felsefi bir okumaya açıktır.

Bizim görüşümüze, yeni bulunan metinlerin Saussure’ün “klasik imajını” değiştirmesi kolay değil; çünkü tarihin dinamiklerini harekete geçiren güç, iktisadi çıkardır. Bugün de, öyle görünüyor ki, dilbilim çalışmalarının çıkarı, teknolojiyle iç içe olan *cognitivism*’dedir. Dolayısıyla, umulduğu gibi (Bouquet 2000), Saussure’e bir dönüş olacağı konusunda pek umutlu değiliz; ama hiç değilse, Cenevreli ustanın gerektiği gibi takdir edilmesi için özgün metinlerine bir dönüş olmalıdır. Belki daha sonra, bu dönüş tarihsel-yönelimli bir ilgi olarak kalmayacak, alanında kırk yıl boyunca büyük bir titizlikle kafa yormuş öncü bir *düşünürün* notlarında, sistemli araştırmalarında ya da anlık tereddütlerinde yeni araştırma programları, yeni içgörüler bulmak için olacaktır.

Kaynaklar

Saussure’ün Özgün Metinleri

- Saussure F. de (1964) *Lettres de Ferdinand de Saussure à A. Meillet, E. Benveniste* (ed.). *CFS* 21. 93-125.
- Saussure F. de (1967-72) *Cours de linguistique générale*, eleştirel baskı haz. R. Engler. Wiesbaden: Otto Harassowitz.
- Saussure F. de (1993) *Cours de linguistique générale, premier et troisième cours d’après les notes de Riedlinger et Constantin*, yay. haz.: E. Komatsu. Tokyo: Gakushuin Üniversitesi.
- Saussure F. de (1996) *Premier cours de linguistique générale (1907) d’après les cahiers d’Albert Riedlinger*, yay. haz. ve İngilizce’ye çev.: E. Komatsu ve G. Wolf. Oxford: Pergamon.
- Saussure F. de (1997) *Premier cours de linguistique générale (1907) d’après les cahiers d’Albert Riedlinger et Charles Patois*, yay. haz. ve İngilizce’ye çev.: E. Komatsu ve G. Wolf. Oxford: Pergamon.

Saussure F. de (2002) *Ecrits de linguistique générale*, A. Weil ile işbirliği içinde yay. haz.: R. Engler-S. Bouquet. Paris: Gallimard.

2. Diğer Kaynaklar

Bachelard, G. (1971) *Epistémologie – Textes choisis*, ed. D. Lecourt. Paris: PUF.

Benveniste, E. (1995) *Genel Dilbilim Sorunları*, Çev. E. Öztokat. İstanbul: YKY.

Bota, C. (2002) La question de l'ordre dans les cours et les écrits saussuriens de linguistique générale: Essai de refonte géométrique. *CFS* 52. 140-67.

Bouquet, S. (1997a) Benveniste et la représentation du sens : de l'arbitraire du signe à l'objet extra-linguistique. C. Normand-M. Arrivé'de (ed.), *Emile Benveniste vingt ans après, Numéro spécial de LINX*, 107-122.

Bouquet, S. (1997b) *Introduction à la lecture de Saussure*. Paris: Payot.

Bouquet, S. (1998) Les deux paradigmes éditoriaux de la linguistique générale de F. de S. *CFS* 51. 187-202.

Bouquet, S. (2000) La linguistique générale de Ferdinand de Saussure: Textes et retour aux textes. *Historiographica linguistica*. XXVII:2/3.265-277.

Chiss, J.-L. ve C. Puech (2000) Saussurisme et structuralisme dans les années 60-70 en France. *Historiographia Linguistica*. XXVII: 2/3.279-288.

Falk, J. S. (2004) Saussure and American Linguistics. Carol Sanders'da (ed.) *Cambridge Companion to Saussure*. Cambridge: CUP. 107-123.

Godel, R. (1957) *Les sources manuscrites du CLG de Ferdinand de Saussure*. Cenevre-Paris: Droz.

Gordon, T. (2004) *Langue and parole*. C. Sanders'da (ed.) *Cambridge Companion to Saussure*. Cambridge: CUP. 76-87.

Keane, W. (2003) Semiotics and the Social Analysis of Material Things. *Language and Communication* 23. 409-425.

Kim, S. (1993) Quelques remarques sur l'émergence du générativisme. Éd. K. R. Jankowsky, *History of Linguistics 1993*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 359-368.

Kiparsky, P. (2004) Universals constrain change; change results in typological generalizations. In *Cornell Symposium on Language Universals*.

Koerner, E. F. K. (1972) *Contribution au débat post-saussurien sur le signe linguistique*. La Haye-Paris: Mouton.

Kuhn, T. (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. 3rd Edition. Chicago: University of Chicago Press.

- McDonald H. (2001) « Theory's imaginary : the imperative of language ». *History of European Ideas* 27. 389-423.
- Mauro, T. de (1972) Eleştirel basım ve notlar, Saussure (1916) içinde.
- Nerlich, Brigitte (2000) Structuralism, Contextualism, Dialogism. *Historiographia Linguistica*. XXVII: 1. 79-102.
- Pinker, Steven (2003) Language as an adaptation to the cognitive niche. *Language Evolution* (Studies in the Evolution of Language) ed. Morten H. Christiansen, S. Kirby. Oxford: OUP.
- Rastier F. (2003) Le silence de Saussure ou l'ontologie refusée. S. Bouquet'de (ed.), *Saussure*. Paris: L'Herne. 23-51.
- Saussure F. de (1916) [1993] *Cours de linguistique générale*, A. Riedlinger'le işbirliği içinde yay. haz.: Ch. Bally-A. Séchéhaye. Paris: Payot.
- Stabler E. (2004) Fall School in Linguistics, Paris: ENS, 2004. <http://ludoviko.linguistics.ucla.edu/ealing2004/index.html>
- Utaker A. (2002) *La philosophie du langage: Une archéologie saussurienne*. Paris: PUF.
- Voloşinov V. N. (2001) [Bahtin, 1929] *Marksizm ve Dil Felsefesi*, Çev. M. Küçük. İstanbul: Ayrıntı.